

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Γένεσις καὶ ἔξελιξις τῆς πολιτικῆς Κοινωνίας

“Ο Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς *Πολιτικοῖς* ἡρμήνευσεν ὑπὲρ πάντα ἄλλον φιλόσοφον, καὶ ἐκ τῶν συγχρόνων καὶ ἐκ τῶν μετεγνεστέρων, προσφύνεστερον τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν γένεσιν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ο ἀνθρωπος τυγχάνει ζῶν πολιτικόν, κοινωνικόν. «Καὶ ὁ ἄπολις διὰ φύσιν καὶ οὐ διὰ τύχην ἢ θηρίον ἢ θεός» ¹⁾.

Μόνον τὸ θεῖον δὲν αἰσθάνεται, οὔτε κατανοεῖ τὴν ἀνάγκην τῆς κοινωνίας. Καὶ αὐτὸν τὸ θηρίον διὰ τῆς ὁρδῆς ἐκδηλοῦ τὰ κοινωνικὰ ἔνστικτά του. Πᾶσα ἀμφισβήτησις εἶνε ἀρνησις αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Απὸ τῶν πρώτων αὐτοῦ ἡμερῶν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἔσχε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀμυδρὰν ἐαυτοῦ συγείδησιν, τῆς λογικῆς προσωπικότητός του. Αἰσθάνεται, νοεῖ, κρίνει. Κατὰ τοῦτο διαφέρει τῶν ἄλλων εἰδῶν τοῦ ἐνοργάνου κόσμου, καὶ δὴ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ἀλόγων θηρίων.

Ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐκδηλώσει τῆς φύσεώς του ὁ ἀνθρώπος, ὃν κοινωνικόν, ἐκδηλοῦται ταῦτοχρόνως καὶ εἰς ὃν θρησκευτικόν, ἡθικόν, οἰκονομικὸν ἐπὶ τέλους, διὰ τῶν ἴδιων δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν μεριμνῶν καὶ καταβάλλων τὰς φυσικὰς καὶ ἡθικὰς αὐτοῦ προσπαθείας πρὸς πορισμὸν τῶν πρὸς τὸν βίον χρειωδῶν. Πάντα ταῦτα ἀποτελοῦσι τὴν ἀληθῆ φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ως λογικοῦ καὶ ἡθικοῦ ὃντος, ἔξελισσομένου ἐν τῇ ἴστορίᾳ ἐλευθέρως, αὐτονόμως, ἀποκρούοντος κατὰ τὸ ἐνὸν πάντα ἔξωτερικὸν καταναγκασμόν, παρακωλύοντα αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἔξασκήσεως καὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν πολλαπλῶν δυνάμεων του.

Ἐν τῇ γενέσει ταύτῃ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος ἡ ἐλευθερία εἶνε ἡ πρωτίστη ἀρετὴ καὶ ἰδιότης παντὸς λογικοῦ ἀνθρώπου, ἀπαρχὴ καὶ ἀφετηρία τοῦ ἐπιγείου αὐτοῦ βίου. Απὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν κατανοεῖ καὶ αἰσθάνεται ὁ ἀνθρώπος τὴν ἀνάγκην αὐτῆς καὶ τὴν χρησιμότητα. Μό-

1) Πολιτικὰ Α.' § 2.

νον διὰ τῆς ἐλευθέρας σκέψεως ἀντιλαμβάνεται τὸν περὶ αὐτὸν κόσμον, τὰ ἀπόρρητα τῆς φύσεως καὶ τῆς κοινωνίας. Υπὸ τῆς ἐλευθερίας ταύτης ἐλαυνόμενος καὶ διαφωτιζόμενος, οὐχὶ καταναγκαζόμενος, ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὸ θεῖον, ὅπως καὶ πρὸς τὰ ὅμοια αὐτῷ ἐπίγεια πλάσματα, συναλλάσσεται, ἐκ δὲ τῆς ἐνεργείας ταύτης, σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, δημιουργεῖται καὶ ἔξελίσσεται ἡ οἰκογένεια, σύνδεσμος ἀρμονικὸς δύο ἀντιθέσεων, τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναικός, καὶ τῶν ἐκ τοῦ γαμικοῦ τούτου συνδέσμου προερχομένων τέκνων. Ἡ οἰκογένεια κατ’ ἀκολουθίαν^τ εἶνε ἡ πρώτη κοινωνία.

Ἡ φύσις τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου ἔξελίσσεται, ὑφισταμένη ἀτελεύτητον σειρὰν παραλλαγῶν καὶ μεταμορφώσεων ἐν τῇ ἴστορίᾳ, μόνον διὰ τῆς ἐλευθέρας λειτουργίας τῶν φυσικῶν, τῶν ἡθικῶν, τῶν πνευματικῶν δυνάμεων της. Τὸ ἔγω· αὗτῇ ἡ δύναμις τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρωπίνου ὅντος, ἡ προσωπικότης. Ἀνευ τοῦ ἔγω τούτου, τῆς δράσεως αὐτοῦ καὶ τῆς λειτουργίας, ἡ προσωπικότης θὰ ἔξεμηδενίζετο· ἐξ ὀλοκλήρου. Οὐδεμία διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἄλλγων θηρίων καὶ τῶν λογικῶν ἀνθρωπίνων ὅντων.

Υπὸ τὴν πνοὴν τῆς ἐλευθερίας, τῆς διὰ τῆς βουλήσεως ἐκδηλώσεως αὐτῆς, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἥμερᾳ τῇ ἥμέρᾳ ἐνισχυομένη καὶ ἐπικρατοῦσα, κατακτῶσα καὶ ὑποτάσσουσα τὸν ἄλογον φυσικὸν κόσμον, σὺν τῷ χρόνῳ λαμβάνει πληρεστέραν συνείδησιν ἕαυτῆς, καθίσταται πραγματικότης· ἐκ τῆς ἐνεργείας δὲ ταύτης δὲ ἀτομικὸς ἀνθρωπός, κοινωνικὸς καθιστάμενος διὰ τῆς οἰκογενείας, ἐκπροσωπεῖ τὸν πληρέστερον ἀνθρωπὸν, ρέποντα πρὸς βελτίωσιν ἕαυτοῦ, πρὸς τελείωσιν, πρὸς ἐπικράτησιν ἐπὶ τῆς ἄλλγον φύσεως· διὰ τῆς συμβολῆς αὐτῆς καὶ τῆς τῶν ὅμοίων ἀνθρώπων θεραπεεύει πάσας τὰς χρείας τοῦ γένους καὶ τοῦ εἴδους. Ἔτι μᾶλλον ἡ τελείωσις αὗτη κατορθίζεται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν καὶ τὴν συναρωγὴν τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας, τῶν ἡθικῶν δυνάμεων, τῶν κοινωνικῶν, τῶν πολιτικῶν, τῶν οἰκονομικῶν. Μόνον ὑπὸ τοιαύτας ἐκδηλώσεις ἔξελίσσεται· καὶ ἐπικρατεῖ ἡ κοινωνικὴ ἀνθρωπότης ἐν τῇ ἴστορίᾳ.

* * *

Ίδιοκτησία καὶ κοινωνία ὑπὸ τὴν πρωτόγονον μορφὴν τῆς οἰκογενείας, τυγχάνουσι τὰ πρῶτα θεμέλια, οἵ ἀκρογωνιαῖοι λίθοι παντὸς πολιτικοῦ οἰκοδομήματος. Δι' ἀμφοτέρων συμπληροῦται τὸ ἀνθρώπινον γένος, καθιστάμενον ἕκανδον ν̄ ἀντιστῆ καὶ ν̄ ἀντεπεξέλιθῃ κατὰ παντὸς ἔξωτερικοῦ ἔχθροῦ καὶ χινδύου.

Ἄπὸ τῆς οἰκογενείας, τοῦ χρόνου προϊόντος, δημιουργεῖται καὶ ἔξελίσσεται ἡ πατριά, ἡ πατριαρχικὴ οἰκογένεια, ἡ φυλή, ἡ ἐθνότης, ἡ πόλις καὶ ἡ πολιτεία. Ἄλλ' ἡ οἰκογένεια διὰ τῆς ἔξελίξεως ταύτης δὲν ἀπόλλυται, παραμένει, λειτουργεῖ καὶ δρᾶ ἐντὸς τοῦ συνόλου, ἐκάστοτε προσφέρουσα τὴν φυσικὴν καὶ ἡθικὴν αὐτῆς συμβολὴν ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἅτομον, οἰκογένεια καὶ κοινωνία, ἐθνικὴ ἢ παγκόσμιος, συνεργάζονται καὶ συνεπικουροῦνται.

Ταῦτοχρόνως πρὸς τὴν οἰκογένειαν ἔξελίσσεται καὶ ἡ ίδιοκτησία, ἀτομικὴ τὸ πρῶτον, βραδύτερον οἰκογενειακή, πατριαρχική, κοινωνική, καὶ ἐπὶ τέλους συνοιλική, ἐθνική. Κατὰ τὴν ἔξελίξιν ταύτην τὸ κοινωνικὸν στοιχεῖον, ἡ δύναμις καὶ ἡ βούλησις τοῦ συνόλου, οὔτε δύναται, οὔτε δικαιοῦται ν̄ ἀπορροφήσῃ καὶ νὰ ἐκμηδενίσῃ τὸ προσωπικὸν δίκαιον τοῦ ἀτόμου ἐπὶ τῆς ὑπὸ αὐτοῦ δημιουργηθείσης ίδιοκτησίας.

Ἡ ίδιοκτησία ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον ἐπὶ τῶν κινητῶν πραγμάτων, ἐργαλείων θηρευτικῶν ἢ ἀλιευτικῶν, ἀκολούθως, κατὰ τὴν ποιμενικὴν περίοδον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἐπὶ τῶν ἀλόγων θηρίων, καὶ ἐπὶ τέλους καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου, καθισταμένου ὑποζυγίου, δλῶς στερουμένου παντὸς ἀνθρωπίνου δικαίου ἐν ταῖς βαρβαρικαῖς κοινωνίαις. Μετὰ παρέλευσιν αἰώνων, καθ' ὅσον τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἐξερχόμενον ἀπὸ τοῦ θηρευτικοῦ καὶ ποιμενικοῦ βίου, ἐξημερούμενον καὶ ἐκπολιτιζόμενον, ἐξανθρωπιζόμενον, ἐγκαθίσταται ἐπὶ ὀρισμένου τμήματος τῆς ὑδρογείου σφαιρίδας, καλλιεργοῦν αὐτὴν πρὸς περισμὸν τῶν χρειῶν του, κατ' ἀκολουθίαν ὑποτάσσον αὐτὴν καὶ ἐξασκοῦν τὸ δίκαιον τῆς προσωπικότητός του, δημιουργεῖται καὶ ἡ ἀκί-

νητος ίδιοκτησία, πληρεστέρα καὶ μονιμωτέρα τῆς κινητῆς.
"Ετι μᾶλλον ἐνισχύεται αὕτη διὰ τῆς μεταβάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς γεωγυικῆς εἰς τὴν τεχνουργικὴν καὶ τὴν ἐμπορικὴν περίοδον. Ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς ὑφίσταται πληρεστέραν ἔξελιξιν καὶ πραγμάτωσιν, πνευματικώτερος καὶ ἀνθρωπινώτερος καθιστάμενος. Τὸ ἀτομικὸν ἐγὼ μεταβάλλεται εἰς συνολικόν, ἄλλος οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἀπόλλυσιν ἐν τῇ μεταμορφώσει ταύτῃ τὸν ἀρχέγονον χαρακτῆρα.

Τὸ πρώτιστον δημιουργικὸν αἴτιον τῆς ίδιοκτησίας, τῆς κινητῆς καὶ τῆς ἀκινήτου, τυγχάνει ἡ καταβαλλομένη ἐργασία. Ποδὸς θεραπείαν τῶν χρειῶν του δ' ἀνθρωπος δὲν ἀναμένει τὴν τροφήν, ὡς τὸ πτηνόν, ἐκ τοῦ αἰθέρος, ὡς τὰ ψηρία τοῦ θρούς, τοῦ ἀγροῦ, τοῦ δάσους, ὡς τὰ ὕδροβια, ἀπὸ τῆς φύσεως, ἄλλα πρωτίστως ἀπὸ τῶν ιδίων δυνάμεων. Διὸ αὐτῶν πορίζεται τὰ πρὸς τὸ ζῆν, τὴν συντήρησιν τοῦ σαρκίου, τὰ πρὸς οἰκησιν, τὰ πρὸς ἐνδυμασίαν. Διὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης δ' ἀνθρωπος καθίσταται κύριος καὶ βασιλεὺς τῆς δημιουργίας, καθυποτάσσων καὶ μεταμορφῶν τὸν ἐπίγειον κόσμον, τὸν θαλάσσιον καὶ τὸν ἐναέριον.

Ἡ πραγματικὴ αὕτη ἐργασία ἔξελίσσεται ποικιλοτρόπως κατὰ χρόνον καὶ τόπον. Πᾶσα ἴστορικὴ περίοδος, συμφώνως πρὸς τὸν πολιτισμὸν αὕτης καὶ τὰς χρησιμοποιουμένας φυσικὰς καὶ ἀνθρωπίνους δυνάμεις, ἐμφανίζει καὶ διάφορον μορφὴν ἐργασίας. Κατὰ τὸν πρώτους χρόνους τῆς ἴστορίας ἡ ἐργασία διεξάγεται κυρίως διὰ τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων, τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν· βραδύτερον διὰ τῶν φυσικῶν, ίδιᾳ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος, ἐπὶ τέλους διὰ τῆς μηχανικῆς χρησιμοποιήσεως τῶν φυσικῶν δυνάμεων. Ἡ χρησιμοποίησις δ' αὕτη τυγχάνει μία τῶν σπουδαιοτάτων κατακτήσεων τοῦ συγχρόνου βιομηχανικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ ἀνθρωπος διὰ τῆς τελειοποιήσεως ταύτης κατέστη κύριος καὶ δεσπότης τοῦ ἐπιγείου τούτου κόσμου. Ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ διάθεσιν ἀπαστι αἱ δυνάμεις τῆς φύσεως, ἐπίγειοι, θαλάσσιαι, ἐναέριοι. Ἡ ἀνθρωπίνη οἰκονομία ἔξειλίχθη καὶ ὅσημέραι ἔξελίσσεται πραγματικωτάτη καὶ εὐεργετικωτάτη. Ἡ κατὰ τόπον πραγματικὴ ἐργασία παραλλάσσει ἐπίσης συμφώνως πρὸς τὸ γεωγραφικὸν ἔδαφος, πρὸς τὴν τοποθεσίαν αὐτοῦ—ὅρος, πεδιάς, θάλασσα-

πρὸς τὸ κλῖμα. Ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ηθικὴ ἐπίδρασις τοῦ γεωγραφικοῦ ἔδαφους καὶ τοῦ κλίματος ἔξασκεῖ διάφορος ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἐργαζομένου καὶ παραγωγικοῦ ἀνθρώπου, διαφόρως ἐν ταῖς χώραις τῶν τροπικῶν, ἐν ταῖς εὐκράτοις, ἐν ταῖς ψυχραῖς. Παραλλάσσει ἡ καταβολὴ φυσικῶν ἢ ηθικῶν δυνάμεων καὶ ἐνεργειῶν· δὲ μὲν μετρία, δὲ δὲ ἐντατικὴ ἐργασία.

Μόνον ἡ ἐλευθέρωσις ἔξασκουμένη ἐργασία καθίσταται παραγωγικωτέρα. Ἡ ἐλευθερία αὕτη ἀπορρέει ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ὑπὸ τὴν πνοὴν αὐτῆς ἐνισχύονται αἱ δυνάμεις, φυσικαὶ καὶ ηθικαί, τῶν λαῶν, ἡ δὲ παραγγή, κατὰ ποσὸν καὶ κατὰ ποιόν, αὐξάνεται ἢ ἐλαττοῦται.

Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἴστορίας, ἀπὸ τῆς δημιουργίας εὐκόσμου κοινωνικοῦ καθεστῶτος, ἐρειδομένου ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀγάπης καὶ ἀλληλεγγύης, ἡ ἐργασία διεξάγεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἔξαναγκαστικῶς. Ἡ κοινωνικὴ ἴστορης δὲν εἶναι ἀνεγνωρισμένη, οὐδὲ ἀνεκτή. Δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι· τοιαύτῃ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἡ κοινωνικὴ εἰκὼν τῆς ἀνθρωπότητος. Κατὰ τὸ πλεῖστον, ἡ κατάκτησις εἶνε ἡ δύναμις, ἐφ' ἣς βασίζονται τὰ κοινωνικὰ καθεστῶτα· κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἀνισότητος. Ἡ ηθικὴ ἐλευθέρων καὶ ηθικὴ δουλῶν. Ἡ τοιαύτη ἀπάνθρωπος κατάστασις δικαιολογεῖται ὑπὸ τῶν θρησκευτικῶν, ὑπὸ τῶν κοινωνικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν νόμων, ὡς ἀπορρέουσα ἀπὸ τῆς θείας βουλήσεως. Ο ἀσιατικὸς κόσμος, ὁ αἰγυπτιακός, ὁ ἵνδικός, ὁ ἀσσυριοβυλωνιακός, ὁ μηδοπερσικός, ὁ ἰουδαϊκός ἐπὶ τέλους, ἐλαχίστην, ἀν μὴ οὐδεμίαν κέκτηται ἀντίληψιν ἴστορητος κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν δικαίων. Ἡ ἀνθρωπίνη ἀνισότητος, καὶ ἐπακόλουθος αὐτῆς ἡ δουλεία· τοιοῦτο τὸ καθεστώς τῶν ἀνατολικῶν λαῶν. Καὶ ὑπεράνω τῆς κοινωνικῆς ταύτης πυραμίδος, ἴσταται ὁ Θεός, τὸ ὑπέρτατον δόν, αὐθαιρέτως καὶ ἀπολυταρχικῶς κανονίζων τοῦ κόσμου τούτου τὰ πράγματα. Ὅπὸ τοιαύτας συνθήκας ἀπανθρωπίας καὶ ἀδικίας ἡ ἀπελευθέρωσις ἀπὸ τῶν δυναστικῶν δεσμῶν τῆς φύσεως καὶ τῆς ἴστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου δόντος διεξάγεται πλημμελέστατα καὶ βραδύτατα. Καὶ ὁ πολιτισμός, ὅστις τυγχάνει ἀποτέλεσμα τῆς ἀπελευθερώσεως ταύτης, ἡ ἀνθρωπίνη ἔξημέρωσις, πραγματοῦται ἀνωμάλως καὶ ἀντικοινωνικῶς. Σπουδαιόταται, δημιουργικώταται δυνάμεις τῆς ἀνθρωπότητος παραμένουσιν

άχρηστοι καὶ παρημελημέναι. Ἐδρανεῖ, σήπεται δὲ ἐλεύθερος ἀνθρωπος, ἀφιεμένης πάσης παραγωγικῆς ἔργασίας εἰς τὸν ἀπόκληρον, τὸν ὑπόδουλον ὅμοιόν του, ὑπόχρεων νὰ ἔργαζηται καὶ νὰ συντηρῇ μεγάλας διμάδας ἀνθρώπων προνομιούχων, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν ἐκφυλίζομένων.

Τὸ μόνον παρήγορον φαινόμενον ἐν τῇ τοιαύτῃ ἔξελίξει τοῦ ἀσιατικοῦ κόσμου εἶναι ἡ ἀφοσίωσις τῶν προνομιούχων κοινωνικῶν τάξεων εἰς τὰ ὑπέρτερα ἀνθρώπινα ἴδεώδη, τὰ θρησκευτικά, τὰ γνωστικά, τὰ πολιτικά. Ἀλλ' ἡ ἐξ αὐτῶν ἀπορρέουσα δύναμις τυγχάνει ἀνεπαρκής· ἡ κοινωνικὴ εὐημερία, ἡς ἀφετηρία ἡ ἀνθρωπίνη ἀλληλεγγύη, περιορίζεται μεταξὺ ἐλαχίστου πληθυσμοῦ· τὸ μέγιστον αὐτοῦ τμῆμα διατελεῖ καὶ ἐξελίσσεται ἐν πληρεστάτη ἀγνοίᾳ καὶ ἀμαθίᾳ,

Τὸ καθεστώς τῆς ἀνθρωπίνης ἀνισότητος, κατ' ἀκολουθίαν τῆς δουλείας, ἐξακολουθεῖ ὑφιστάμενον καὶ λειτουργοῦν καὶ ἐν ταῖς μετέπειτα ἐλληνορωμαϊκαῖς πολιτείαις. Θρησκεία καὶ ἐπιστήμη, ἡ γνῶσις, ἡ φιλοσοφία τῶν αἰώνων ἐκείνων, οὐ μόνον ἀνέχονται τὴν δουλείαν, ἀλλὰ καὶ δικαιολογοῦσιν αὐτήν. Οἱ ὑπέρτατοι φιλοσοφικοὶ μυσταγοὶ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου, δὲ Πλάτων καὶ δὲ Ἀριστοτέλης, δικαιολογοῦσι τὴν δουλείαν, ὡς ἀπορρέουσαν εἴτε ἐκ τῆς φύσεως, τῆς ἀνισότητος τῶν ἀνθρώπων, εἴτε ἐκ τῶν πολέμων καὶ τῶν κατακτήσεων. Μόνον ἡ κωμικὴ ποίησις τῶν μετέπειτα χρόνων διαμαρτύρεται κατὰ τῆς τοιαύτης ἀντιλήψεως καὶ βραδύτερον, ἐπὶ τοῦ αἰῶνος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξανδροῦ καὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν Διαδόχων καὶ Ἐπιγόνων, ἐξανίστανται κατὰ τοῦ θεσμοῦ οἱ φιλόσοφοι ἀπὸ τῆς Στοᾶς. Ἐν Ρώμῃ δὲ Κάτων τυγχάνει αὐστηρότατος καὶ ἀνεπιεικέστατος πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ. Καὶ πάλιν, κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς ρωμαϊκῆς Δυνάμεως, τρεῖς Στωϊκοί, δὲ φιλόσοφος Σενέκας, δὲ ἐστεμμένος Καῖσαρ Μάρκος Αὐρήλιος, καὶ ἔτι μᾶλλον δὲ ἐκ Φρυγίας ἀπελεύθερος Ἐπίκτητος ἐξεγείρουσι τὴν φοβερὰν αὐτῶν διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς συναφοῦς δουλείας. Τὸ κήρυγμα τοῦ προφήτου τῆς Ἰουδαίας «οὐκ ἔνι δοῦλος, οὐδὲ ἐλεύθερος, ἀλλὰ πάντες ἐσμὲν ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ», ἀπηχεῖ ἐν ταῖς συνειδήσεσι τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐλληνορωμαϊκῆς παρακμῆς, πρω-

τίστιως ὀφειλομένης εἰς τὸ καθεστώς τῆς δουλείας. Ἐαρνη-
σις τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, τῆς ἡμικότητος, τῆς
ἐλευθερίας· δὲν ἦδύνατο ἢ νὰ καταλήξῃ εἰς τὰ φρικαλεώ-
τατα τῶν ἀποτελεσμάτων.

*
* *

Διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἀκηρύγματος ἢ ἀνθρωπότης ἀνα-
λαμβάνει νέας δυνάμεις, ἐπιδιώκουσα τὴν ἔξημερωτικὴν
ἔαυτῆς ἀποστολήν, Πράγματι νέος γεννᾶται αἰών, ἔξερχό-
μενος ἐκ τῶν σκοτεινῶν ἔρεβῶν τῆς ἱστορίας. Ὁ Χριστια-
νισμὸς συμπληροῖ καὶ συνεχίζει τὸ ἔργον τῆς Ἑλληνορωμαϊ-
κῆς ἡμικῆς, τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς γνώσεως. Ἀλλὰ τὸ
ὑφιστάμενον καὶ λειτουργοῦν κοινωνικοπολιτικὸν καθεστώς,
καταπεπτωκὸς ἥδη καὶ καταπεπονημένον, δὲν ἐπαρκεῖ πρὸς
ἔξυγίανσιν καὶ θεραπείαν τῶν λαῶν. Διὰ τοῦ Μεγάλου Αὐ-
τοκράτορος Κωνσταντίνου ὁ Χριστιανισμὸς ἀναγνωρίζεται
ὡς θρησκευτικὴ αὐτῶν συνείδησις, οἵα καθιερώθη ἐν τῷ
περιβοήτῳ Συμβόλῳ τῆς Νικαίας. Ἀλλ' αἱ φοβεραὶ ἐπι-
δρομαὶ τῶν Βαρβάρων τῆς Μεταναστεύσεως δὲν ἐπιτρέ-
πουσι τὴν πλήρη ἐφαρμογὴν τῶν χριστιανικῶν δογμάτων.
Ἡ ἐσπερία Εὐρώπη κατακλύζεται ὑπὸ τοῦ ἀκατασχέτου
ρεύματος, τοῦ ἐπέλθόντος ἐκ τῶν ἀπεράντων στεππῶν τῆς
κεντρικῆς Ἀσίας καὶ τῆς βορειοτέρας Εὐρώπης. Νὺξ καὶ
σκοτία. Μόνον ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου, τὸ παλαιὸν Βυ-
ζάντιον, κατορθοῖ ἐπί τινας αἰῶνας φρίκης καὶ αἷματος ν
ἀντιστῆ κατὰ τῶν ἀκαταπαύστων ἐπιδρομῶν τῶν Βαρβά-
ρων, ἵνα συντριβῇ ἐπὶ τέλους καὶ ὑποκύψῃ ἐν ἔτει 1453
ὑπὸ τὸν σίδηρον τῶν Ὀσμανιδῶν Γούρκων. Ἡμέρα ἀπο-
φρὰς καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἀλλ'
ἄπὸ τῶν καταρρημνισθεισῶν ἐπάλξεων τῆς Βασιλευούσης
τοῦ Κωνσταντίνου τὸ ἀνέσπερον φῶς τῆς Ἑλληνικῆς γνώ-
σεως ἐπτερύγισε πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς μόλις ἀνανηφού-
σης ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς νικτὸς ἐσπερίας καὶ κεντρικῆς
Εὐρώπης. Ἀναλάμπει ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ ὁρίζοντος ἡ Ἀνα-
γέννησις. ἡ Μεταρρύθμισις μετ' αὐτήν, Διὰ τῶν γέων τού-
των δυνάμεων τῆς ἱστορίας ἐγκαινίζεται νέος αἰών, ὁ τῆς
ἐφευρέσεως τῆς τυπογραφικῆς μηχανῆς, ὁ τῶν γεωγραφι-
κῶν ἀνακαλύψεων καὶ ἐπὶ τέλους ὁ τῶν κοινωνικοπολιτι-

νῶν ἐπαναστάσεων πολλαχοῦ τοῦ κόσμου. Ἡ γαλλική, ἡ τελευταία καὶ ἡ πληρεστέρα.

Ἡ ἐπαναστατικὴ φιλοσοφία τοῦ δεκάτου διγδόνου αἰώνος, πρωτίστως ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, κηρύζει τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ δίκαιον τῆς ἐργασίας. Πρωτοστατοῦσιν δὲ Ἀγγλος Ἀδὰμ Σμίθ καὶ δὲ Γάλλος Τυργκώ. Ταῦτοχρόνως ἔτεροι φιλόσοφοι, οἰκονομολόγοι, πολιτικοί, ἴστοριοδίφαι, ἀναζητοῦσι τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς ἀνθρωπότητος ἐν τῇ συνεννοήσει καὶ τῇ ἀλληλεγγύῃ τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἡ φυσιοκρατικὴ ἀντίληψις, δὲ Μοντέσκιος, δὲ Βολταῖρος, δὲ Ρουσσός ἐν Γαλλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ δὲ Κάντιος καὶ δὲ Φίχτης, ἐν Ἰταλίᾳ δὲ Φιλαγγιέρης, ποικιλοτρόπως ἐρμηνεύουσι τὸ πρόβλημα τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ἐπὶ τέλους, λήγοντος τοῦ δεκάτου διγδόνου αἰώνος, ἀπότοκος τῶν θεωριῶν τούτων ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις, ἐπισήμως ἀνακηρύζει τὰ δίκαιον τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἀμα τὸ δίκαιον τῆς ἴδιοκτησίας, ἀπαλλάττουσα αὐτὴν ἀπὸ τῶν τέως κρατούντων δεσμῶν τῆς τιμαιωτικῆς ἀντιλήψεως τοῦ Κλήρου καὶ τῆς Εὐγενείας..

Εἰς τὴν ἐξέλιξιν ταύτην συνετέλεσε πρωτίστως ἡ σύγχρονος φιλοσοφία, καὶ δὴ ἡ κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη, ἵτις ἀπὸ τῶν Ἀγγλων Λόκκε, Ἀδὰμ Σμίθ καὶ Δαυΐδ Χιούμη, τῶν Γάλλων Μοντεσκιοῦ καὶ Ρουσσώ, τῶν φιλοσόφων τῆς Ἐγκυλοπαιίδείας, καθίστατο ἡ ἡμερησία τροφὴ τῆς διανοουμένης εὐφωπαϊκῆς κοινωνίας. Ἐλευθέρα ἐργασία καὶ ἀμα ἐλευθέρα ἴδιοκτησία. Τοιοῦτο τὸ θεμέλιον τῆς νέας τάξεως, διὸ ἡς ἔχειραφετεῖτο ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς αὐθαιρεσίας καὶ τῆς ὑποδοιλώσεως τὸ ἀνθρώπινον γένος,

Μεταξὺ τῆς ἐλευθέρας ἐργασίας καὶ τῆς μὴ τοιαύτης, οἵα ἐξειλίχθη κατὰ τοὺς παρελθόντας πρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπανιστάσεως αἰῶνας, τυγχάνει προφανῆς ἡ διαφορά. Ἡ δουλεία, καὶ μετ' αὐτὴν ἡ δουλοπαροικία, ἀποστερεῖ τὸν ἀνθρώπινον παντὸς ἐνδιαφέροντος ὑπὲρ τοῦ προτίθοντος τῆς ἐργασίας καὶ τῆς παραγωγῆς. Γινώσκει, δτι τὸ προτίθοντο εἶνε προώρισμένον πρωτίστως πρὸς θεραπείαν τῶν χρειῶν καὶ εὑμάρειαν τοῦ ἐργοδίτου, καθισταμένου ἀπολύτου καὶ ἀνεξελέγκτου δεσπότου καὶ κυριάρχου καὶ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς παραγωγῆς, διανεμομένης αὐτῆς οὐχὶ κατὰ τὸ δίκαιον καὶ τὸ προ-

σῆκον, ἀλλὰ κατὰ τὸ συμφέρον τοῦ κεφαλαιούρου. Τοῦναντίον, τῆς ἐργασίας, καθισταμένης ἐλευθέρας, ή ὑπὸ τοῦ ἐργάτου ἐνεργουμένη καταβολὴ προσωπικῶν δυνάμεων δὲν προσφέρεται καταναγκαστικῶς. Μεταξὺ ἐργοδότου κεφαλαιούχου καὶ ἐλευθέρου ἐργάτου συνομολογεῖται ἀμφοτεροβαρὲς συνάλλαγμα. *Do ut des.* Ὁ ἐργάτης καταβάλλει τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἐθελουσίως καὶ ἐλευθέρως, ἐν δὲ τῇ διανομῇ τοῦ προϊόντος λαμβάνεται μπ’ ὅψιν ταῦτοχρόνως καὶ δικαίως ή συμβολὴ τοῦ τε κεφαλαίου καὶ τῆς καταβληθείσης ἐργασίας.

* * *

Τοιαύτη ἔξεδηλώθη μέχρι τῶν τελευταίων καιρῶν ή ἔξελιξις τῆς πολιτικῆς κοινωνίας καὶ τῶν κυριωτάτων αὐτῆς βάσεων, τῆς ἴδιοκτησίας καὶ τῆς οἰκογενείας, Ἡμφισβήτησαν τὰ κατ’ αὐτὴν καὶ κατὰ τὸ Ἑλληνικὸν παρελθόν καὶ μετὰ ταῦτα θεωρητικοὶ φιλόσοφοι καὶ ἴδεολόγοι. Δημαγωγικὰ καὶ ἀναρχικὰ καθεστῶτα ἐκ περιτροπῆς κατέλυσαν ποικιλοτρόπως τὸ καθεστώς ἵδια τῆς ἴδιοκτησίας, ἀλλ’ ή ἀνθρωπίνη συνείδησις παρέμεινεν ἐκάστοτε πιστὴ καὶ ἀφωσιωμένη. Ἡδη ὁ Κοινωνισμὸς καὶ ἔτι μᾶλλον ὁ μαρξικὸς Κομμουνισμὸς ὑπὸ τὴν σύγχρονον αὐτοῦ μορφήν, χαρακτηρίζει τὴν τοιαύτην διανομὴν τῶν παραγομένων διὰ τῆς συμβολῆς ἐργασίας καὶ κεφαλαίου ἀγαθῶν ὡς ἀδικον καὶ ἐπιβλαβῆ διὰ τὸν ἐργάτην, κατ’ ἀκολουθίαν ἐπιβάλλεται ή κατάλυσις τοῦ οἰκονομικοῦ τούτου καθεστῶτος, Καὶ πρὸ τῆς ἔννωρίδος Μάρκου Ἐγγελοῦ, τῶν κορυφαίων τούτων μυσταγωγῶν τοῦ συγχρόνου Κομμουνισμοῦ, δι’ ὅλιγωτέρων ἐπιστημονικῶν ἐπιχειρημάτων, ἐξ αἰσθηματολογίας μᾶλλον, διάσημοι ἴστορικοὶ καὶ κοινωνιολόγοι ἀπεπειράθησαν νὰ καταγγείλωσι διὰ τῶν συγγραφῶν αὐτῶν τὴν τελουμένην ἀδικίαν ἐν τῇ διανομῇ τῶν προϊόντων, ἀλλ’ ἐμπαθέστερον καὶ βιαιότερον ἐπραξαν τοῦτο οἵ εἰρημένοι ἐν ταῖς μελέταις αὐτῶν περὶ τῆς ἡθικῆς καὶ ὑλικῆς καταστάσεως τῶν ἐργατῶν μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς μηχανῆς πρὸς ἀντικατάστασιν τῆς χειρὸς ἐν τῇ συγχρόνῳ βιομηχανικῇ κοινωνίᾳ· κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα, δτι ή μηχανὴ κατέστησε τὸν οἰκονομικὸν τοῦ ἐργάτου ἐπαχθέστερον ἢ κατὰ τὸ παρελθόν. Τίνι τρόπῳ, διὰ

τίνων μεταρρυθμίσεων κοινωνικῶν, οἰκονομικῶν, πολιτικῶν, ἀριθήσεται ἡ ἀδικία αὗτη τῆς διανομῆς: Ποικιλότροπῶς ἔξήνεγκον τὰς σκέψεις αὐτῶν περὶ τῆς οἰκονομικῆς μεταρρυθμίσεως, περὶ βελτιώσεως τῆς καταστάσεως τῶν ἐργατικῶν τάξεων, οἵ ποδὲ τοῦ Μάρκου κοινωνικοὶ ἴδεοιόγοι, ἐπιδιώξαντες κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν συμφιλίωσιν καὶ τὴν ἐπὶ τὸ κρείττον συνεργασίαν τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας. Ἀλλὰ περὶ τοῦ προβλήματος τούτου ἐν προσεχεῖ κεφαλαίῳ.

* * *

Περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, τὴν πέμπτην αὐτοῦ δεκαετηρίδα, τὸ οἰκονομικὸν πρόβλημα, τὸ τοῦ πλούτου καὶ τῆς πενίας, οὐ μόνον ἐν Εὐρώπῃ, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τοῦ διανοούμενου κόσμου, ἀπησχόλει τὴν κοινωνικὴν συνείδησιν τῶν λαῶν. Ἐπιστήμη καὶ κοινωνικὴ φιλοσοφία, ποίησις καὶ πεζογραφία, ἀπεπειρῶντο νὰ προτείνωσι τὴν λῆψιν ὁρισμένων μέτρων πρὸς βελτίωσιν τῆς ἥθυικῆς καὶ ὑλικῆς καταστάσεως τῶν ἐργατικῶν διμάδων.

Συμπάθεια ὑπὲρ τοῦ ἐργάτου, τοῦ ἀποκλήρου τούτου Παρίου τῆς συγχρόνου βιομηχανικῆς κοινωνίας καταδίκη τοῦ κεφαλαίου, τοῦ πλούτου, τοῦ ἀπολαμβάνοντος καὶ εὐημεροῦντος ἐκ τοῦ ἰδρῶτος τῆς ἐργασίας. Ὁ πλούσιος κοινωνικὸς ἔχθρός· ὁ πτωχὸς θῦμα καὶ ἔρμαιν. Ἡ σύγχρονος κοινωνικὴ φιλοσοφία ἀποπειρᾶται νὰ ἔξεύρῃ τὴν προσήκουσαν, τὴν λελογισμένην λύσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, ἥτις θὰ ἥτο δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον διὰ τῆς ἀρσεως τοῦ λειτουργοῦντος οἰκονομικοῦ συστήματος, τῆς παντοδυναμίας τοῦ κεφαλαίου, τῆς ἔξαρτήσεως τοῦ ἐργάτου ἀπὸ τοῦ κεφαλαιούχου. Ἐπανειλημμένως καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ὑπεδείχθησαν διάφοροι τρόποι συμβιβασμοῦ τῶν ἀντιθέσεων κεφαλαίου καὶ ἐργασίας· ἀλλ' οὐδεὶς ἐκ τῶν τρόπων τούτων κατώρθουν νὰ τύχῃ καθολικῆς ἐπιδοκιμασίας. Ἡ κεφαλαιοκρατικὴ θεωρία, ἐνισχυομένη ὑπὸ τῶν κρατούντων κοινωνικοπολιτικῶν καθεστώτων, ἐρειδομένων ἐπὶ τῶν συντηρητικῶν διμάδων, ἐτύγχανεν ἴσχυρας ὑποστηρίξεως ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων πάσης προελεύσεως καὶ μορφῆς· κυβερνήσεων θείου δικαίου, ὅπως ἐν Γερμανίᾳ, Ρωσσίᾳ, Αὐστρίᾳ καὶ πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης.

καὶ χυβερνήσεων ἀπὸ τιμήματος τῆς ψήφου, ὅπως ἐν Μεγάλῃ Βρεττανίᾳ, Ὁλλανδίᾳ, Βελγικῇ καὶ Γαλλίᾳ.

Ἡ ἐπαναστατικὴ κριτικὴ κατὰ τοῦ κρατοῦντος κοινωνικού οἰκονομικοῦ συστήματος, ἀγωνιζομένη κατὰ τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἀποκλειστικῆς αὐτοῦ ἐπικρατήσεως ἐν τῇ συγχρόνῳ πολιτείᾳ, ἀπηνθύνθη πρὸς τὸν ἔργατην, ἐπιδιώκουσα τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ. Ἡτο δυσχερὲς τοῦτο ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ὡς ἐκ τῆς περιωρισμένης μορφώσεως τῶν ἔργατῶν, τῆς ἀνικανότητος αὐτῶν πρὸς τὴν διεξαγωγὴν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ἀγώνων κατὰ τοῦ κρατοῦντος οἰκονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ καθεστῶτος. Ἄλλος ἐγράφη πρὸ αἰώνων—ὅς ἐπιμένων νικᾷ. Ὁ κόσμος οὗτος ἀνήκει εἰς τοὺς τολμηρούς. Μόνον διὰ τῆς τόλμης, ἄλλος ἐνίστε καὶ τῆς βίας, ἐπιτυγχάνει καὶ θριαμβεύει πᾶσα νέα Ἰδέα, ὃσον αὕτη καὶ ἀν τυγχάνῃ ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτῆς ἐννοίᾳ παράλογος καὶ πεπλανημένη.

Τοιοῦτό τι συμβαίνει καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ τῶν ἀγώνων καὶ τῶν ἀντιθέσεων πρὸς διακανονισμὸν τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος διὰ τῆς συμβολῆς τοῦ ἔργατικοῦ παράγαντος, ὡς τοῦ μόνου δικαιουμένου νὰ διοργανώσῃ τὰς σχέσεις τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς διανομῆς τῶν προϊόντων κατὰ τὸ δίκαιον καὶ τὸ προσῆκον. Ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη, ἥ ἀνθρωπίνη εὐημερία δὲν ἡδύναντο νὰ τύχωσι πραγματώσεως, ἀνευ τῆς ἶσης κτήσεως καὶ διανομῆς τῶν οἰκονομικῶν ἀγαθῶν. Μόνον ἥ ἵση ἀπόλαυσις αὐτῶν ἀποτελεῖ τὴν ἀνθρωπίνην εὐημερίαν. Πάντα τάλλα λῆρος καὶ χίμαιρα.

Τοιαύτη φιλοσοφία δὲν ἡδύναστο ἥ νὰ τύχῃ θιασωτῶν καὶ ὁπαδῶν. Ἡ ἀποκήρυξις τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοπολιτικοῦ καθεστῶτος, ἥ κατάλυσις αὐτοῦ καὶ διὰ τῆς βίας, ἐκρίθη καὶ ἐκηρύχθη παρὰ τῆς νέας κοινωνιστικῆς Ἰδεολογίας ὡς ἐπιβαλλομένη ἐκ τῶν πραγμάτων. Ἐν ὅνοματι τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀλληλεγγύης τῶν λαῶν, ἴδιᾳ τῶν ἔργατων, τῶν ταλαιπωρουμένων. Ὁ χείριστος τῶν ἔχθρῶν αὐτῶν δὲν εἶνε ὁ πολιτικός, ἄλλος ὁ οἰκονομικὸς τύραννος, ὁ ἀποστραγγίζων τῶν ἴδρωτα αὐτῶν, τὴν ἔργασίαν, πρὸς ἀπολαυστικὰ ὄργια ἐν τῷ συμποσίῳ τῆς ζωῆς. Κατὰ τοῦ τυράννου τούτου καθῆκον ἔχει νὰ ἐξεγερθῇ ὁ διανοούμενος καὶ μὴ διαγοούμενος ἔργατικὸς κόσμος, ὁ Προλετάριος, ὁ

αἰώνιος οὗτος Παρίας τῆς ἴστορίας. Κατὰ τὴν νέαν κομμουνιστικὴν λογικὴν μόνος οὗτος, ἀτε ἐκπροσωπῶν τὴν πλειονότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, κέντηται δικαιώματα. Κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ τάξις, οἰκογένεια, ἡθική, θρησκεία, ἀνάγκη νὰ ρυθμισθῶσι συμφώνως πρὸς τὰς ἡθικὰς καὶ ὑλικὰς συνθήκας καὶ σχέσεις τῶν ἔργαζομένων παραγωγικῶν τάξεων τοῦ Προλεταριάτου, κατὰ τὴν ἐν χρήσει κομμουνιστικὴν φρασεολογίαν. Ἐτι μᾶλλον ἡ ἰδιοκτησία, ἥτις μέχρι τῆς σήμερον ἀπετέλει τὸν ἀληθὸν εὐαρίθμυτον κοινωνικῶν ὅμαδων, ἀνάγκη νὰ καταλυθῇ ἐκ τῶν πρώτων. Ἡ ἰδιοκτησία εἶναι κλοπή τὸ κεφάλαιον, προτὸν ἐκμεταλλεύσεως τοῦ ἔργατου ὑπὸ τοῦ ἔργοδότου, ἀπόζει αἷματος καὶ βιοβόρου. Ἐπιβάλλεται ἡ δήμευσις ἀμφιτέρων, ἡ ἐθνικοποίησις, ἡ, κατὰ τὴν μαρξικὴν Ἰδεολογίαν, ἡ δημιουργία νέου κοινωνικοοικονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ καθεστῶτος, τοῦ τῆς κοινοκτημοσύνης.

Ἄπὸ τῶν Ἱδεῶν τούτων ἀπέρρευσε καὶ συνετάχθη ὑπὸ τῶν νέων φιλοσοφικῶν Διοσκούρων, τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἔγγελς, τοῦ πρώτου τούτων Ἰουδαϊκῆς προελεύσεως καὶ Ἱδεολογίας, τὸ περιβόητον κομμουνιστικὸν Διάγγελμα πρὸς τὸν ἔργατικὸν κόσμον τῶν δύο ἡμισφαιρίων κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἔτους 1848. Ἐλάχιστος παρῆλθε καιρὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεώς του, καὶ ἡ ἐπανάστασις συνετάρασσε τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης.

Τὸ πρόγραμμα αὐτῆς δὲν ἔμελλε νὰ τύχῃ πλήρους πραγματώσεως· ἥτο ἀμελέτητον, ἐν πολλοῖς πρόωρογ. Μετά τινας ἐπιτυχίας σποραδικὰς τῆς ἐπαναστάσεως πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἐθριάμβευεν αὖθις ἡ μοναρχικὴ ἀντίδρασις. Ἐπανήρχοντο εἰς τὴν ζωὴν τὰ πρὸς στιγμὴν διὰ τῆς βίας καταλυθέντα πολιτικὰ καθεστῶτα.